

ГАЗАР ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ
ГЕОДЕЗИ ЗУРАГ ЗҮЙН ГАЗАР

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН
ИХ СУРГУУЛЬ

ШУА-ИЙН ГАЗАРЗҮЙ
ГЕОЭКОЛОГИЙН ХҮРЭЭЛЭН

МОНГОЛЫН ГАЗАР ЗОХИОН
БАЙГУУЛАГЧДЫН ХОЛБОО

ГАЗРЫН ХАРИЛЦАА

2022

эрдэм шинжилгээний
бага хурлын эмхэтгэл

УЛААНБААТАР ХОТ
2022 ОН

ГАРЧИГ

Өмнөх үг.....	4
Газрын харилцаа-2022 эрдэм шинжилгээний хурлаас гарсан зөвлөмж	5
Газрын удирдлагын нэгдсэн систем, түүний хэрэглээ бусад салбарын дундын оролцоо <i>П.Баянтүмэн</i>	6
Хөвсгөл нуурын ёроолын геодезийн хэмжилт, зураглалын ажлын зарим асуудалд <i>Л.Бат-Эрдэнэ, Л.Базарзагд, Д. Мөнхцэцэг</i>	14
Зайнаас тандан судлалын аргаар газрын гадаргын зарим үзүүлэлтийн өөрчлөлтийг тогтоох <i>Б.Батсүрэн, З.Туяа</i>	24
Хөдөө аж ахуйн газрын хөрсний шинж чанар, өөрчлөлт (Сэлэнгэ аймгийн Зүүнбүрэн сумын жишээн дээр) <i>Р.Дэлгэрцэцэг, Б.Уянга</i>	33
Атаршсан бэлчээрийг хашиж, үр нэмэрлэн бордож сайжруулсан дүн <i>Н.Хишигсүрэн, М. Ууганзаяа, Р. Дэлгэрцэцэг, Ц. Дэжидмаа, Н. Дашлхүндэв, Ш.Батсүх</i>	39
Олон нийтийн сайн дурын оролцоотойгоор нээлттэй эх сурвалж бүхий газрын зураг хөгжүүлэх боломжууд <i>Л.Бямбацэцэг, С.Эрдэнэцогт, Л.Очирхуяг</i>	45
Гадаад орнуудын гурван хэмжээст кадастрын талаарх туршлагын судалгаа <i>Т.Балжинням, Ж.Эрдэнэчандмань</i>	51
Усалгаатай тариалангийн талбайн хөрсний үржил шим, төлөв байдлын мониторинг хийж, зураглах (Газар тариалангийн баруун бүсийн жишээн дээр) <i>А.Оюунбаяр, Д.Бямбасүрэн, Б.Сэр-Од, Н.Дамбадаржаа, А.Буянбаатар</i>	58
Улаанбаатар хотын дулааны арлын судалгааны зарим үр дүнгээс <i>Э.Энхтуул, Г.Уранбайгал, О.Энхцолмон, С.Туяа, Л.Очирхуяг</i>	67
ӨМӨЗО-ны бэлчээрийн ашиглалтын өнөөгийн байдал <i>Вао Хi Xingan, А. Бакей, Ш. Гэрлээ</i>	74
Цөлийн хээрийн тэнцвэрт бус бүлгэмдлийн ургамалжилд малын нөлөө <i>А.Сайнчулуу, Л.Ариунцэцэг, Ц.Болормаа</i>	81
Ойт хээрийн бэлчээрийн талхлагдал, ургацын өөрчлөлт <i>Э.Үүрийнцолмон, Н.Золзаяа</i>	87
Олон улсын газар чөлөөлөлт нүүлгэн шилжүүлэлтийн бодлогыг Монгол улсад нэвтрүүлэх нь <i>Б.Гантулга</i>	94

Сумын нутаг дэвсгэрийн нэгдсэн гео-мэдээллийн сангийн загвар үүсгэх <i>Б.Уянга, Ш.Наран-Очир</i>	102
Нисгэгчгүй нисэх төхөөрөмжид суурилсан дулааны зураглал <i>Ч.Болорчулуун, М.Төрболд, Б. Мөнх-Эрдэнэ, М.Нямхүү, М.Цогтдулам</i>	109
Дархадын хотгор дахь газрын доройтол цөлжилтийн судалгаа <i>Н.Буджаргал, Д.Түвшинбаяр, П.Ариунсүрэн</i>	115
Газрын доройтлыг эрт илрүүлэх орон зайн динамик загвар <i>Э.Хаш-Эрдэнэ, Д.Түвшинбаяр</i>	125
Улаанбаатар хотын таталцал, нөлөөлийн бүсэд ХАА-н кластер үүсгэх асуудалд <i>И.Мягмаржав, П. Мягмарцэрэн, Г.Намсрай, Б. Сэр-Од, Ц.Ханбүргэд</i>	138
Зайнаас тандсан мэдээгээр бэлчээрийн ургацыг загварчлах <i>Л.Уранбилэг, Э.Эрхэмбаяр, Б.Батбилэг, Б.Баяртунгалаг, М.Уртнасан, Ц.Базарханд, Б.Болормаа</i>	139
Гэр хорооллын газрын зах зээлийн үнийн судалгаа <i>Д.Бямбасүрэн, Ж.Эрдэнэчандмань, Б.Сэр-Од</i>	140
Хонгор сумын ландшафтын хэв шинж, өртөх байдлын үнэлгээ <i>П.Содгэрэл, Ч.Амармэнд, А.Нарантуяа</i>	141
Орон сууцны үнэд нөлөөлөх орон зайн хүчин зүйлийг хедоник загвараар тодорхойлох боломж /Улаанбаатар хотын Баянзүрх дүүргийн зарим хороодын жишээн дээр/ <i>Б.Номин, Б.Сэр-Од</i>	143
Дуу чимээний бохирдол сурагчдын сурлагын амжилтад нөлөөлөх нь /Ерөнхий боловсролын сургуулийн жишээн дээр/ <i>О.Оюунтуяа, Д.Дорлигжав</i>	153
Хөв цөөрөм байгуулах боломжит байршлыг Archydro загвар болон тохиромжтой байдлын үнэлгээгээр тодорхойлох <i>Э.Оюунбилэг, Б.Намсрайцэрэн, Д.Бямбасүрэн</i>	162
Хөрсний эвдрэл, газрын доройтлын судалгаанд газарзүйн мэдээллийн систем, зайнаас тандан судлалын аргазүй ашиглах боломж <i>Ц. Мөнхзаяа, Д. Даваадорж</i>	172
Сэлэнгэ аймгийн байгалийн аялал-рекреацийн газрын тохиромжтой байдлын үнэлгээ <i>Т.Нямдорж, Чанг Ан</i>	177

ОЙТ ХЭЭРИЙН БЭЛЧЭЭРИЙН ТАЛХЛАГДАЛ, УРГАЦЫН ӨӨРЧЛӨЛТ

Э.Үүрийнцолмон^{1*}, Н.Золзаяа¹

¹ ШУА-ийн Газарзүй, Геоэкологийн хүрээлэн
Газрын нөөц, газар ашиглалтын салбар

*Цахим хаяг: uuriintsolmon.e@mas.ac.mn

Abstract

The forest-steppe pasture condition and pasture patterns were changed in Saikhan, Bayangol, Shaamar of Selenge aimag and Orkhon of Darkhan-Uul aimag. Pasture plants are the only ones that can indicate that pastures are normal or that they have degraded or recovered due to external and internal factors [1]. Vegetation changes in forest-steppe pastures. Pastureland surveys show that pastureland is degraded to livestock grazing, and pasture yields, species numbers, and variability are changed. Soum pastures are classified into ecological types, with the distribution, yield, cover, and overgrazing of each pasture type. In 4 soums of the study, normal pasture yield is 10.1-4.1 ha/c, overgrazed pasture yield is 3.5-1.3 ha/c, normal pasture yield is 8-10 species, and overgrazed pasture yield is 3-4 species in 1x1 m² area.

Түлхүүр үг: Ойт хээрийн бүс, ургамлан нөмрөг, бэлчээрийн талхлагдал, ургац

Оршил

Ургамлан нөмрөгийн төлөв байдлын өөрчлөгдөл сүүлийн жилүүдэд уур амьсгалын хуурайшил, бэлчээр ашиглалтын зохисгүй үйл ажиллагаанаас хамаарч цөлжилтөд өртөх, малын хөлөөр талхлагдах зэрэг сөрөг нөлөөгөөр ургамлын төрөл зүйл багасах, бэлчээр тэжээлийн нөөц хомсдох, зарим газруудад ганд илүү тэсвэртэй боловч малын идэш тэжээлд тохирохгүй ургамлаар солигдох зэрэг үзэгдэл гарах болсон байна. Бэлчээрийн ургамалжилт нь бэлчээрийн талбайн бүтээмж, тогтвортой байдлыг үнэлэх хамгийн чухал хүчин зүйл болдог [12]. Малыг хэт олноор удаан хугацааны туршид нэг дор давтан бэлчээснээр ургамлан нөмрөг өөрчлөгдөн, тэжээлийн чанар муутай ургамал ихсэж, малд идэмж сайн ургамлын тоо цөөрч, хөрсний өнгөн хэсэг нягтарч, бүтцээ алдан тоосорхог болох үйл явцыг бэлчээрийн талхлагдал гэж үздэг [3]. Бэлчээрийг он удаан жил сэлгээгүй ашиглаж, олон тооны мал бэлчээх, мэрэгчид олшрох зэрэг нь бэлчээрийн

ургамлан нөмрөгийг өөрчилж, урьд өмнө байгаагаас нь эрс өөр шинж чанартай шинэ шинэ ургамлын бүлгэмдлүүдийг бий болгодог [2]. Экологийн хэв шинжүүд тус бүр олон төрлийн бэлчээрийн төрлийг багтааж байдаг. Сумдын хэмжээнд 3 хэв шинжид хамаарах 104 төрлийн бэлчээр байна. Судалгаандаа 4 сумын бэлчээрийг экологийн хэв шинжээр дундаж өндөр болон нам бэсрэг уул, тал хээр, бүс дундын голын хөндий, нам хотосын нугын бэлчээрийг хамааруулж үзлээ. Баянгол, Орхон, Сайхан, Шаамар сумууд нь ургамал газарзүйн мужлалаар Монгол дагуурын уулын ойт хээрийн тойрогт хамаарагддаг [9].

Баянгол сум жилийн дунджаар 289.7 мм, Шаамар 276.6 мм, Орхонд 331.8 мм, Сайхан сум 280.3 мм тунадас унадаг байна. Судалгаанаас харахад жилийн хамгийн хүйтэн сар нь аймгийн нийт нутгаар 1 дүгээр сард тохиолдох ба агаарын температурын дээрх сарын дундаж Баянгол, Сайхан, Шаамар суманд -24.8°C, Орхон суманд -23.8°C

бол хамгийн дулаан сар нь 7 дугаар сар ба агаарын температурын сарын дундаж Шаамар, Баянгол, Сайхан

суманд 19.1-19.02°C, Орхон суманд 20.0°C-ын байна [10]

Судлагдсан байдал Манай орны ойт хээр, хээрийн бэлчээрийг Монгол зөвлөлтийн эрдэмтэд олон жилийн турш хамтарсан буюу дагнасан хэлбэрээр судалсаны үр дүнд дээрх бүсийн бэлчээрийн хэвшинж, тархац, нөөц, зарим төрлийн бэлчээрийн ургацын улирал, жил, олон жилийн хөдлөлзүй зонхилох ургамлын хөгжлийн хэм, биоморфологи, экологи химийн найрлага, идэмж, бэлчээрийн өөрчлөгдөх, сэргэх байдал, зохистой ашиглах асуудалтай холбогдсон бүтээлийг нийтлүүлжээ.

Манай орны ойт хээр, хээрийн бүсийг төлөөлсөн зарим нутгийн хадлан бэлчээрийг судлах ажил Монгол-Зөвлөлтийн хамтарсан Биологийн иж бүрэн экспедицийн хүчээр 1970-1990 он хүртэл нилээд эрчимтэй хийгдсэн. Тухайлбал Архангай аймгийн Төвшрүүлэхийн САА, Төв аймгийн Өнжүүл сум, Сүхбаатар аймгийн Түмэнцогт, Сэлэнгэ аймгийн Шаамарын

Судалгааны аргазүй

Судалгааны бүс нутагт 2018-2020 онуудад зуны дээд ургац бүрэлдэх хугацаанд бэлчээрийн газрын хөрсний элэгдэл эвдрэл, ургамлын талхлагдлыг тогтоох ерөнхий шаардлага болох MNS 5546:2005 стандартыг үндэслэн хэвийн, дунд зэрэг, хүчтэй талхлагдсан бэлчээрийг сонгож, Браун-Бланкын (1964) ургамлын судалгааны аргазүйг ашиглан 1x1 м² талбайд зүйлийн

Судалгааны үр дүн

Судалгааны сумдын хэмжээнд экологийн хэв шинж бүрт хэвийн болон талхлагдсан бэлчээрийн талбайг гаргахад Баянгол сумын нийт бэлчээрийн 70.3 хувь хэвийн, 29.7 хувь талхлагдсан, Сайхан сумын нийт бэлчээрийн 67.5 хувь хэвийн, 32.5 хувь талхлагдсан, Шаамар сумын нийт бэлчээрийн 40.9 хувь хэвийн, 59.1 хувь талхлагдсан, Орхон сумын нийт

тэжээлийн аж ахуй зэрэг ойт хээр, хээрийн бүсийн суурин судалгаа явуулсан нутгийн бэлчээрийн ургамлын зүйлийн бүрэлдэхүүн, тархац, ургацын хөдлөлзүй, зонхилох ургамлын хөгжлийн хэм, экологи биологи, бэлчээрийн өөрчлөлт, сэргэлт, бэлчээрийн тэжээлийн нөөц, бэлчээрийг зохистой ашиглах зэрэг судалгааны үр дүнгүүдээр Н.В.Трулевич (1974), И.А.Банникова (1978. 1986. 1992), Р.В.Суховерко (1986), З.Г.Бувеч (1978, 1986), Д.Баясгалан (1992), Н.П.Гуричева, Т.К.Гордеева, Т.И.Казанцева, Ц.Даваажамц (1977, 1988), С.Цэрэндаш (1980, 1996) Г.Эрдэнэжав (1986) Д.Банзрагч. Б.М.Миркин нар (1980) Б.Дашням (1986), З.Г.Беспалова (1978), И.В. Борисова. Т. А.Попова (1974. 19848 1988) зэрэг эрдэмтэд олон тооны хамтын бүтээл, нэгэн сэдэвт зохиол, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл бичиж нийтлүүлжээ.

бүрэлдэхүүнийг ургамлын овог, төрөл, зүйлийн дагуу бүртгэж, ургамлын бүрхцийг Раменскийн тор ашиглан газрын гадаргыг бүрхсэн байдлаар хувилан нийт 50 ургамлан бичиглэл хийж, 0.5x0.5 м² талбайгаас ургацын дээж авч хатаах шүүгээнд хатаан жингийн аргаар тодорхойлж, га-д шилжүүлэн тооцсон.

бэлчээрийн 42.4 хувь хэвийн, 57.6 хувь талхлагдсан байна. Хэвийн болон талхлагдсан бэлчээрт хийсэн ургамлын бичиглэл төлөөлөл болгон доор үзүүллээ.

Хялгана-алаг өвст талхлагдаагүй бэлчээр: Энэ бэлчээрийг төлөөлүүлэн Сэлэнгэ аймгийн Сайхан сум солбицол N- 49°21'59.14" E- 105°62'63.27" цэгт ургамлын бичиглэл хийлээ.

Хүснэгт 1. Ургамлын бичиглэл

№	Зүйлийн нэр	Бүрхэц,%	Экологийн бүлэг
1	<i>Agrostis gigantea</i> - Аврага улаан толгой	30	Чийгсэг
2	<i>Stipa grandis</i> - Том хялгана	20	Хуурайсаг
3	<i>Potentilla tanacetifolia</i> -Марал навчит гичгэн	10	Хуурайсаг
4	<i>Agropyron cristatum</i> -Саман ерхөг	7	Хуурайсаг
5	<i>Veronica longifolia</i> - Уртнавчит гандбадраа	5	Чийгсэг
6	<i>Heteropappus biennis</i> - Хоёр наст согсоолж	2	Чийгсэг
7	<i>Galium verum</i> -Эгэл өрөмтүүл	3	Чийгсүү-хуурайсаг
8	<i>Carex duriuscula</i> -Ширэг улалж	3	Чийгсүү-хуурайсаг
9	<i>Vupleurum bicaule</i> - Хоёр ишт бэриш	5	Хуурайсаг
Бүрхэц		85	

Энэ бэлчээрт аврага улаан толгой (*Agrostis gigantea*), том хялгана (*Stipa grandis*), марал навчит гичгэнэ (*Potentilla tanacetifolia*) зонхилон соргүй согоовор (*Bromus inermis*), саман ерхөг (*Agropyron cristatum*) уртнавчит

гандбадраа (*Veronica longifolia*), булцуут туйпланцар (*Phlomis tuberosa*), эгэл өрөмтүүл (*Galium verum*), монгол хунчир (*Astragalus mongolicus*) зүйлүүд дагалдан ургасан. 1м² –ийн зүйлийн тоо 9 байна.

Зураг 1. Хялгана-алаг өвст бэлчээр

Үетэнт-шарилж-харгана дунд зэрэг талхлагдсан бэлчээр. Энэ бэлчээрийг төлөөлүүлэн Сэлэнгэ аймгийн Шаамар

сум солбицол N-50°05'58.6". E-106°02'51.0" цэгт ургамлын бичиглэл хийлээ.

Хүснэгт 2. Ургамлын бичиглэл

№	Зүйлийн нэр	Бүрхэц,%	Экологийн бүлэг
1	<i>Poa attenuate</i> -Сунгар биелэг	20	Чулуусаг
2	<i>Stipa grandis</i> -Том хялгана	17	Хуурайсаг
3	<i>Elymus sibiricum</i> - Явган өлөнгө	10	Чийгсэг
4	<i>Artemisia frigida</i> - Өлчир шарилж	5	Хуурайсаг
5	<i>Potentilla tanacetifolia</i> - Марал навчит гичгэнэ	3	Хуурайсаг
6	<i>Cleistogenes squirrosa</i> - Дэрвээн хазаар өвс	5	Хуурайсаг
7	<i>Caragana microphylla</i> - Бяцхан навчит харгана	5	Чулуусуу-хуурайсаг
Бүрхэц		64	

Уг бэлчээрт сунгар биелэг (*Poa attenuate*), зонхилон том хялгана (*Stipa grandis*), явган өлөнгө (*Elymus sibiricum*), өлчир шарилж (*Artemisia frigida*), дэрвээн хазаар өвс (*Cleistogenes squirrosa*), марал навчит гичгэнэ

(*Potentilla tanacetifolia*), бяцхан навчит харгана (*Caragana microphylla*), имт гичгэнэ (*Potentilla bifurca*) зэрэг зүйлүүд дагалдан ургасан байна. 1 м²-ийн зүйлийн тоо 7 байна.

Зураг 2. Шаамар сум, Үетэн- шарилж-харгана-үетэнт бэлчээр
Улалж-үетэнт хүчтэй талхлагдсан төлөв N- 49°29'53.4" E- 105°53'40.9" цэгт
байдал Энэ бэлчээрийг төлөөлүүлэн ургамлын бичиглэл хийлээ.
 Сэлэнгэ аймгийн Сайхан сум солбицол

Хүснэгт 3. Ургамлын бичиглэл

№	Төрөл зүйлийн нэр	Бүрхэц,%	Экологийн бүлэг
1	<i>Carex duriuscula</i> -Ширэг улалж	40	Чийгсүү-хуурайсаг
2	<i>Potentilla bifurca</i> -Имт гичгэнэ	1	Хуурайсуу-чийгсэг
3	<i>Potentilla anserina</i> - Галуун гичгэнэ	2	Чийгсэг
4	<i>Cleistogenes squirrosa</i> - Дэрвээн хазаар өвс	5	Хуурайсаг
Бүрхэц		48	

Энэ бэлчээрт ширэг улалж (*Carex duriuscula*) зонхилон галуун гичгэнэ (*Potentilla anserina*), дэрвээн хазаар өвс (*Cleistogenes squirrosa*), Имт гичгэнэ (*Potentilla bifurca*) зүйлүүд дагалдана ургасан. 1 м²-ийн зүйлийн тоо 4 байна.

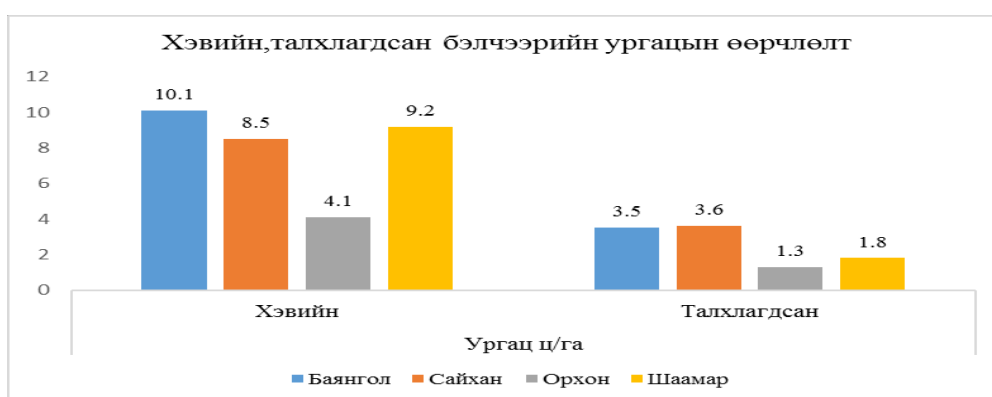

Зураг 3. Сайхан сум, Улалжит бэлчээр

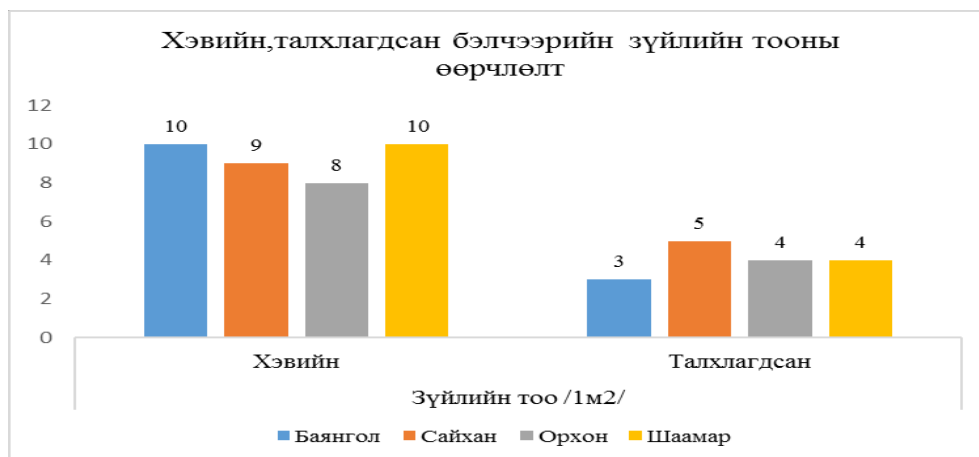
Бэлчээрийн ургац, бүрхэц болон зүйлийн бүрэлдэхүүний өөрчлөлт

Судалгааны сумдын хэмжээнд хэвийн болон талхлагдсан бэлчээрийн зүйлийн

бүрдэл, бүрхэц, ургацын өөрчлөлтийг доорх тахирмагт үзүүллээ.

Тахирмаг 3. Хэвийн болон талхлагдсан бэлчээрийн ургацын өөрчлөлт
 3-р тахирмагаас үзэхэд судалгааны 4 сумын хэмжээнд хэвийн бэлчээрийн ургац 10.1-4.1 га/ц, талхлагдсан бэлчээрийн ургац 3.5-1.3 га/ц байна.

Тахирмаг 4. Хэвийн болон талхлагдсан бэлчээрийн зүйлийн тооны өөрчлөлт

4-р тахирмагаас үзэхэд судалгааны 4 сумын хэмжээнд хэвийн бэлчээрт 1x1 м² талбайд зүйлийн бүрдэл 8-10 зүйл, байхад талхлагдсан бэлчээрт 3-4 зүйл байна. хэвийн болон талхлагдсан бэлчээрийн ургац, зүйлийн бүрдэлийн хувьд Баянгол, Сайхан, Шаамар сумууд

өндөр Орхон сум харьцангуй бага байна. Сумдын хэмжээнд хэвийн болон талхлагдсан бэлчээрийн ургац, зүйлийн бүрэлдэхүүнийг харьцуулан үзэхэд ургац буурахад зүйлийн тоо мөн адил буурч байна.

Ойт хээрийн хялгана-алаг өвст, харгана-хялганат-агьт, хялгана-алаг өвст, бэлчээр дээр ургамлын тусгаг

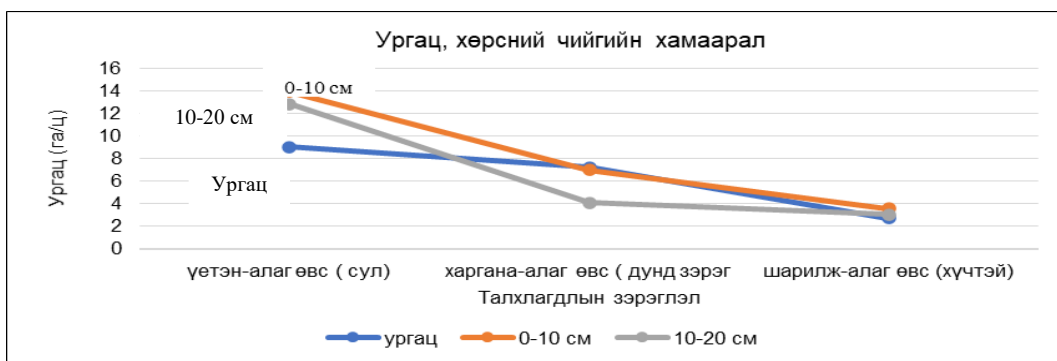
бүрхэц, малд идэмж муутай ургамал зэрэг үзүүлэлтийг талхлагдлын зэрэглэлээр харьцуулан үзье.

Хүснэгт 4. Харгана-хялганат-агьт, хялгана-алаг өвст ургамлын тусгаг бүрхэц, зүйлийн бүрдэл

Үзүүлэлт	Өөрчлөлтийн зэрэглэл, %		
	Хэвийн (сул)	Дунд зэрэг	Хүчтэй
Тусгаг бүрхэц, хувь	75-90	70-65	45-55
1м ² -д зүйлийн тоо	8-10	6-7	4-5
Малд идэмж муутай ургамлын хувь	5-10	10-15	40-50

4-р хүснэгтээс үзэхэд хүчтэй талхлагдсан бэлчээрийн тусгаг бүрхэц, зүйлийн тоо багасаж малын идэмж муу ургамлын хувь ихсэж байна. Хэвийнээс

сул талхлагдахад өөрчлөлт бага байна. Дунд зэргээс, хүчтэй талхлагдсан бэлчээр болон өөрчлөгдөхөд тусгаг бүрхэц, зүйлийн тоо буурч байна.

Тахирмаг 5. Ургац, хөрсний чийгийн хамаарал

5-р тахирмагаас үзэхэд сумдын хэмжээнд үетэн-алаг өвс (сул), харгана-алаг өвс (дунд зэрэг), шарилж-алаг өвст (хүчтэй) талхлагдсан бэлчээрүүдийг

төлөөлөн хөрсний 0-10 см болон 10-20 см гүний чийгийг, ургацтай харьцуулан үзэхэд бэлчээр талхлагдсанаар ургац болон хөрсний чийг багасаж байна.

Хүснэгт 5. Бэлчээрийн төрлийн өөрчлөлт

Экологийн хэв шинж	Бэлчээрийн ургамалжилтын төрөл өмнөх 2010 оны судалгаагаар	Бэлчээрийн төрлийн өөрчлөлт бидний судалгаагаар
	Өөрчлөлтгүй	Өөрчлөлтгүй
Дундаж өндөр, нам бэсрэг уулын бэлчээр	Хялгана- үетэн-агьт	Агь-алаг өвс-хялганат
	Үетэн-алаг өвст	Үетэн-алаг өвс-шарилжит
	Хялгана- үетэн-агьт	Үетэн-агь-хялганат
	Үетэн-харгана-хазаар өвст	Агь-үетэнт-харганат
	Үетэн-харганат	Харгана-шарилж-алаг өвст
	Үетэн-алаг өвс-агьт	Харгана-улалж-үетэнт
Бүс дундын голын хөндий, нам хотос нугын бэлчээр	Улалж-үетэнт	Улалж-үетэнт-шарилжит
	Алаг өвс-улалжит	Улалж-алаг өвст
	Улалж-үетэнт	Улалжит
	Хиаг-алаг өвс-улалжит	Дэрс-харгана-улалжит

Өмнөх 2010 оны хянан баталгааны тайлантай харьцуулан үзэж дундаж өндөр, нам бэсрэг уулын бэлчээр өөрчлөлтгүй, тал хээрийн бэлчээр хялгана-үетэн-агьт төрөл агь-алаг өвс-хялганат, үетэн-алаг өвст төрөл үетэн-алаг өвс-шарилжит, хялгана- үетэн-агьт төрөл үетэн-агь-хялганат, үетэн-харгана-хазаар өвст төрөл агь-үетэнт-харганат, үетэн-харганат төрөл харгана-

шарилж-алаг өвст, үетэн-алаг өвс-агьт төрөл харгана-улалж-үетэнт болон тус тус өөрчлөгдсөн. Бүс дундын голын хөндий, нам хотос нугын бэлчээр улалж-үетэнт төрөл улалж-үетэнт-шарилжит, улаг өвс-улалжит төрөл улалж-алаг өвст, улалж-үетэнт төрөл улалжит, хиаг-алаг өвс-улалжит төрөл дэрс-харгана-улалжит болон өөрчлөгдсөн байна.

Дүгнэлт

Ойт хээрийн бүслүүрийн уулын бэл, уул хоорондын хөндийн алаг өвс-байгаль хялганат нугын бэлчээрт дундаж ургац 21-27 га/ц, улалж-үетэнт нугын бэлчээрт дундаж ургац 13-14.5 га/ц, голын татмын алаг өвс-үетэнт бэлчээрт дундаж ургац 7-8 га/ц, үетэн-улалжит бэлчээрт дундаж ургац 3.3-3.8 га/ц байна [8]. Улаанбаатар хот дахь алаг өвс хялганат бүлгэмдлийн 100 ам метр хамгаалаагүй талбайд 15.9 га/ц гарсан судалгаанууд байна [1]. Өмнөх судлаачид ойт хээрийн бүсэд хийсэн судалгаагаар га-ын ургацыг Н.Манибазар Монгол орны гол, мөрөн

татмын нугын ургамлын судалгаа 1990, бүтээлд га-ын ургац 19.4 га/ц, 2010 оны хянан баталгааны тайланд 13.4 га/ц байсан байна. Судалгааны 4 сумын хэмжээнд хэвийн бэлчээрийн ургац 10.1-4.1 га/ц, талхлагдсан бэлчээрийн ургац 3.5-1.3 га/ц байна. Хэвийн бэлчээрт 1x1 м² зүйлийн бүрдэл 8-10 зүйл, байхад талхлагдсан бэлчээрт 3-4 зүйл байна. Судалгааны сумдын бэлчээр Баянгол сумын нийт бэлчээрийн 70.3 хувь хэвийн, 29.7 хувь талхлагдсан, Сайхан сумын нийт бэлчээрийн 67.5 хувь хэвийн, 32.5 хувь талхлагдсан, Шаамар сумын нийт

бэлчээрийн 40.9 хувь хэвийн, 59.1 хувь талхлагдсан, Орхон сумын нийт бэлчээрийн 42.4 хувь хэвийн, 57.6 хувь талхлагдсан байна. Хүчтэй талхлагдаад

байгаа бэлчээр нь голын хөндий, нам хотосын бэлчээр байгаа нь жилийн ихэнх хугацаанд голын дагуу олон мал бэлчдэгтэй холбоотой байж болох юм.

Ашигласан материал

1. Манибазар.Н, Монголын ногоон алт-малын бэлчээрийн ургамлын цэс. УБ 2008 он
2. Чогний О., Монголын ойт хээр, хээрийн бүсийн нүүдлээр ашигласан бэлчээрийн өөрчлөгдөх сэргэх онцлог, УБ, Наруд дизайн ххк, 2018.
3. Аваадорж Д., С. Бадрах., Баасандорж Я., Бэлчээрийн хөрсний физик шинж чанар ба ургамлан нөмрөг тэдгээрийн өөрчлөлт, УБ Хөх судар принтинг, 2006
4. Болормаа Б., Монгол орны гуурст ургамлын хураангуйлсан нэрийн жагсаалт, Сэлэнгэпресс ххк, УБ, 2012.
5. Грубов В. И., Монгол орны гуурст ургамал // Ган принт, УБ, 2008.
6. Цэрэндаш С, “Бэлчээр ашиглах онолын үндэслэл”. УБ. 2006. х 45-60
7. Болормаа Д. Лхагвасүрэн, Ж.Гантуяа, Ганхуяг Л., Алтанзул Бэлчээрийн мониторинг судалгааны дүн, УБ. 2017
8. Монгол орны зонхилох бэлчээрийн төлөв байдал, өөрчлөлтийн загварууд, УБ.2018.
9. Өлзийхутаг Н., Монгол орны ургамлын аймгийн тойм, УБ, 1989.
10. “Ашиглалтын олон хэлбэр бүхий газрын үнэлгээ зураглал” суурь судалгааны сэдэвт ажлын тайлан 2011-2013 он
11. “Тариалангийн бүс нутгийн гзар ашиглалт ба экологийн судалгаа”суурь судалгааны сэдэвт ажлын тайлан
12. Sergelenkhoo Jambal, Takashi Otda, Yoshihiro Yamada, Undarmaa Jamsran, Keiji Sakamoto, and Ken Yoshikawa, 'Effect of Grazing Pressure on the Structure of Rangeland Plant Community in Mongolia', Journal of Arid Land Studies, 22 (2012), 235-38.